

SYSTÉM A TYPOLOGIA PERIODICKEJ TLAČE

ANDREJ TUŠER

K l ú č o v é s l o v á: systém tlače – periodická tlač – noviny a časopisy – periodicita – typológia tlače – registrácia periodickej tlače

Dňom 1. septembra 1997 nadobudla účinnosť Smernica Ministerstva kultúry SR o registrácii periodickej tlače. Udialo sa tak v zmysle zákona č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a ostatných informačných prostriedkoch v znení zákona č. 186/1997 Zb. Podľa tejto smernice metodicko-poradenskú činnosť v otázkach spojených s registráciou periodickej tlače a výkonom štátnej správy v oblasti verejných informácií poskytuje krajským a okresným úradom Národné centrum mediálnej komunikácie (NCMK). Krajské a okresné úrady majú tejto inštitúcii poskytovať nevyhnutné informácie a spolupracovať s ňou.

Vychádzajúc z doterajšieho riešenia výskumnej úlohy Novinárskeho študijného ústavu NCMK *Zmeny infraštruktúry médií na regionálnej a lokálnej úrovni v podmienkach nového územnosprávneho usporiadania Slovenska*, na teritóriu Slovenskej republiky sa nachádzajú periodiká rozmanitých typologických skupín. Viaceré z nich v rámci systému tlače azda po prvýkrát v histórii.

Pod systémom tlače môžeme chápať (Holina, 1989, 1) sústavu registrovaných periodík, diferencovaných podľa periodicity, jednorazového nákladu, rozsahu strán v jednom čísle, typologického zamerania, územnej pôsobnosti, miesta vydávania a potenciálneho publika, ako aj podľa jazyka periodika. V tomto zmysle je koncipovaná aj nová prihláška na registráciu periodickej tlače.

Aj systém tlače má svoju genézu. Do podoby, v akej ho v súčasnosti poznáme, dospel počas dlhodobého vývoja. Aký dynamický je napríklad spoločenský vývoj, taký dynamický je aj systém tlače. Veľmi citlivo reaguje na zmeny a následne je ich odrazom. Spoločenský vývoj vplýva na rozvoj tlače a ten zasa ovplyvňuje charakter jeho systému. Krátky exkurz do histórie to potvrdzuje.

Na slovenskú periodickú tlač a jej rozvoj vplývala najmä nerovnomernosť hospodárskeho, politického a sociálneho vývinu národných celkov v Rakúsko-Uhorsku. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia tu existovali priepastné rozdiely. Napríklad v roku 1900 vychádzalo 31 slovenských novín a časopisov (vrátane odnárodňujúcich), no Maďari, ktorí vtedy tvorili podľa oficiálnych štatistík ani nie polovicu (45,9 percenta) všetkého obyvateľstva Uhorska, mali 1 132 periodík (Ruttkay, 1984, 320). V roku 1910 zo 45 vychádzajúcich slovenských novín a časopisov bolo 13 cirkevných a 7 odnárodňujúcich.

Stav slovenského novinárstva do vzniku Československej republiky v roku 1918 bol neradostný aj napriek tomu, že v prvej polovici roku 1914 vychádzalo 77 slovenských periodík. V druhej polovici roka, po vypuknutí prvej svetovej vojny, ich totiž bolo už iba 33 a tento pokles sa cez vojnu nezastavil. V roku 1915 ich vychádzalo 30 a v roku 1918 len 28. Podľa Duhajovej a Šefčáka (1993, 7) na konci prvej svetovej vojny hrozil slovenskému novinárstvu takmer zánik. Na Slovensku vychádzalo 124 maďarských periodík, ale slovenských len 23, pričom 8 z nich vychádzalo v Buda-

pešti. V čase vzniku ČSR bolo vydávanie slovenskej tlače sústredené v Budapešti, Martine, Ružomberku a v Skalici. V roku 1919 vzniklo cca 60 nových slovenských novín a časopisov, v roku 1920 ich bolo celkove 120.

Vychádzanie periodík v Československej republike (Náhlovský, 1923, 8–10) bolo veľmi rozdielne: k 31. decembru 1920 ich vychádzalo 2 060, z toho v českých krajoch až 1 857. Vefavravne to ukazujú percentá, keď v Čechách vychádzalo 70,4 percenta všetkých periodík, hoci Čechy mali iba 49 percent všetkého obyvateľstva, na Morave to bolo 17,4 percenta periodík a 19,6 percenta obyvateľstva, v Sliezske 2,3 percenta periodík a 4,9 percenta obyvateľstva, *na Slovensku 8,8 percenta periodík a 22,1 percenta obyvateľstva*, v Zakarpatskej Ukrajine (Podkarpatskej Rusi) 1,1 percenta periodík a 4,4 percenta obyvateľov. Denníkov vychádzalo v Čechách 75, na Morave a v Sliezske 33, *na Slovensku 20* a v Zakarpatskej Ukrajine 3.

Na dokreslenie sa žiada povedať, že pri sčítaní ľudu v roku 1921 z celkového počtu 13 613 172 obyvateľov sa k českej a slovenskej národnosti hlásilo 65,5 percenta, zostávajúcu vyše tretinu obyvateľstva tvorili národnostné menšiny.

V ďalších rokoch Československej republiky počet slovenských periodík narastal (Duhajová – Šefčák, 1993, 26): v roku 1928 ich vychádzalo 186, v roku 1937 už 250. Slovenské novinarstvo bolo sústredené predovšetkým v Bratislave, ale významnými centrami boli aj Košice, Martin, Nitra, Prešov, Ružomberok, Trnava a Žilina.

Korene systému tlače siahajú do medzivojnového obdobia od vzniku Československej republiky v rokoch 1918–1938. Táto republika s pluralitnými princípmi ústavne proklamovala slobodu tlače a napriek viacerým obmedzovacím zákonom v priebehu jej existencie vytvorila priestor na veľmi pestrú štruktúru tlače. Zásluhou súkromno-vlastníckych pomerov v štáte počet novín a časopisov rýchlo stúpal.

Najvplyvnejšou typologickou skupinou boli periodiká politických strán. Existovala však aj záujmová tlač, ktorú vydávali rôzne spoločenské, hospodárske, kultúrne, cirkevné a iné organizácie a spolky, orientujúce sa na všetky vrstvy obyvateľstva. Nárast periodík bol však živelný.

Zmena nastala po mníchovskom diktáte a následnom vzniku slovenského štátu v roku 1939. Monopolné postavenie zaujala Hlinkova slovenská ľudová strana a jej tlač. Zakázaná, resp. glajchšaltovaná bola tlač všetkých ostatných strán, odborov a záujmových organizácií. Zo štvrt tisícky slovenských periodík ich za dva roky ostalo len 113. Hlavné centrum vydávania periodickej tlače sa nachádzalo opäť v Bratislave a klesol význam Martina, Prešova, Trnavy a Žiliny.

V tomto období okrem oficiálnej ľudáckej a legálnej neľudáckej tlače vychádzali aj ilegálne odbojové domáce a zahraničné periodiká a neskôr po vypuknutí Slovenského národného povstania aj povstalecká tlač a tlač revolučných národných výborov.

Po skončení druhej svetovej vojny nastala v Československu výrazná diferenciácia. Zvíťazili v nej demokratické sily s cieľom obnoviť Československú republiku, čoho výrazom bolo vyhlásenie Košického vládneho programu v roku 1945. Politický boj o moc však pokračoval v štáte ďalej a vyvrcholil víťazstvom komunistov vo februári roku 1948. Systém tlače predstavovali v tomto období tri skupiny: tlač politických strán, spoločenských organizácií a štátnych orgánov. Najsilnejším tlačovým centrom bola opäť Bratislava, po nej Košice, Martin, Prešov a Žilina.

V uplynulých štyridsiatich rokoch sa z troch skupín postupne vytvorili štyri, a to tým, že osobitnou skupinou sa stala tlač KSČ a KSS, pričom aj v ostatných periodikách (najmä krajských, okresných a podnikových), adekvátne administratívnym územ-

ným jednotkám, bola KSČ (na Slovensku KSS) vydavateľom alebo spoluvydavateľom. Keďže registrácia periodík sa odsúhlasovala a papier na vydávanie novín sa centrálnie prideľoval, pohyb vo vývoji periodickej tlače bol minimálny. Celé dlhé obdobie vyše päťdesiatich rokov mala periodická tlač na Slovensku približne rovnaký počet: v roku 1955 – 377, o desať rokov neskôr 288, v roku 1975 – 316, v roku 1985 – 314 a v roku 1989 – 326.

Od roku 1945 do konca roka 1948 bolo v Československu postupne zrušených 350 novín a časopisov strán, ktoré boli vo vojne skompromitované a porazené. K 25. februáru 1948 vychádzalo na Slovensku 232 periodík. Všetka tlač začala uskutočňovať líniu Komunistickej strany Československa a výstavbu socializmu v krajine. V roku 1954 to bolo až 615 periodík (z nich väčšina okresných a podnikových), ale o rok na to „iba“ 377, pretože veľa z nich, najmä podnikových, zaniklo.

Novú situáciu do prostriedkov masovej komunikácie vniesol 20. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu v roku 1956 odhalením deformácií spôsobených dogmatizmom a podnetmi na prekonanie kultu osobnosti. Jeho závery sa preniesli do všetkých dokumentov krajín tzv. socialistického tábora, teda aj do Československa.

V prvej polovici päťdesiatych rokov boli časté zásahy Štátneho tlačového dozoru, ktorý vznikol v roku 1953 (od roku 1967 ho nahradila Ústredná publikačná správa) a bol aj nástrojom kultových metód v oblasti novinárstva. Z pôvodného určenia na ochranu štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva sa zmenil na politickú cenzúru. Jeho zásahy mali neraz negatívny vplyv aj na uzávierku alebo včasnú výrobu (tlač) novín. Napriek tomu v období rokov 1956–1962 „bol v oblasti našej periodickej tlače viditeľný ústup od šedivosti a uniformity novín a časopisov a zvyšovanie dôrazu na ich informatívnosť“ (Šefčák, 1968, 184).

Počet cenzúrnych zásahov sa znížil v priebehu šesťdesiatych rokov. Vtedy (r. 1965) vychádzalo na Slovensku 288 periodík a o dva roky neskôr najmenej za celú po februárovú históriu Československa, iba 233, na čom má podiel restriktívna politika štátu.

Dňa 25. októbra 1966 prijalo Národné zhromaždenie nový tlačový zákon č. 81 Zb. o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch, ktorý nadobudol účinnosť dňom 1. januára 1967. Spolu s jeho novelou č. 86 z 28. marca 1990 Zb. je platný doteraz. Vládnym nariadením z 13. júna 1968 bol zrušený Štatút Ústrednej publikačnej správy a zákon z 26. júna 1968 novelizoval tlačový zákon v tom zmysle, že cenzúra je neprípustná.

Po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do Československa sa však situácia opäť zmenila. Uznesením vlády č. 292 z 30. augusta 1968 bol pri Predsedníctve vlády zriadený Úrad pre tlač a informácie, na Slovensku bol uznesením Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 167 zo 4. septembra 1968 zriadený Slovenský úrad pre tlač a informácie. Ich pôsobnosť bola potvrdená zákonom č. 127/1968 Zb. zo dňa 13. septembra 1968 o niektorých prechodných opatreniach v oblasti tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkov. Tieto „prechodné“ opatrenia a činnosť úradov pre tlač a informácie trvali vyše dvadsať rokov, do jari 1990.

Ostatných dvadsať rokov od roku 1969 sa prejavovalo stagnáciou vo vývoji periodickej tlače. V roku 1969 vychádzalo 324 novín a časopisov a odvtedy až do roku 1989 sa tento počet pohyboval v podobnom rozpätí.

Obdobie do roku 1989 bolo v systéme periodickej tlače v podstate transparentné. Zjavné to bolo nielen z hľadiska inštitucionálneho, ale aj teritoriálneho. Tlač bola identifikovateľná.

Prehľadnosť (ale možno povedať i stereotypnosť) sa zvýraznila na základe zákona č. 36/1960 Zb. o novom územnom členení štátu, po administratívno-územnej reorganizácii v roku 1960. Vtedy na Slovensku namiesto šiestich vznikli tri kraje a namiesto 91 iba 33 okresov. Od roku 1968 sa počet okresov ustálil na 37. Vychádzali ústredné periodiká stránickej a spoločenských organizácií, jednoznačné boli podsystémy krajskej, okresnej a podnikovej tlače. Podmieňovalo to systém registrácie periodickej tlače. Koľko krajov, toľko krajských denníkov, koľko okresov, toľko okresných novín.

Po reštrikcii v roku 1967 vychádzalo v roku 1968 síce iba 19 okresných novín, ale tento stav sa postupne upravil, aby v každom okrese vychádzal jeden titul okresných novín. Stalo sa tak po zverejnení straníckych dokumentov z rokov 1972, 1976 a 1978, keď okrem dvoch okresov (Bratislava vidiek a Košice mesto) mali všetky okresy na Slovensku svoje noviny (teda 35 okresných novín), s maďarskými vydaniaми alebo mutáciami ich bolo 40 (vydávaných a riadených straníckym orgánom). Situácia v podnikovej tlači bola podobná, pretože aj podniky boli iba štátne alebo štátom riadené (napr. aj periodiká družstiev), kde sa na ich vydávaní podieľali traja partneri – podnikové výbory strany, odborov a vedenie podniku.

Systém tlače bol prakticky dobudovaný po prijatí zákona č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch. Keďže je to však živý organizmus, neustále sa mení.

Periodická tlač podľa tlačového zákona č. 81/1966 Zb. sú „noviny, časopisy a iné periodické tlačoviny, vydávané najmenej dvakrát ročne pod rovnakým názvom a v úprave typickej pre tento druh tlače. Za periodickú tlač sa však nepovažujú zbierky zákonov, úradné vestníky a ďalej tlačoviny slúžiace výlučne pre úradné, služobné alebo prevádzkové účely štátnych orgánov a organizácií, vedeckých a kultúrnych inštitúcií, hospodárskych, spoločenských a iných organizácií“.

Periodická tlač sa delí na noviny a časopisy. Z typologického hľadiska obe tieto skupiny sú tlačoviny, ktoré sú si príbuzné hlavnými atribútmi novinárstva, a to aktuálnosťou, periodicitou a publicitou, súčasne sa však vzájomne odlišujú obsahovým zameraním, frekvenciou vychádzania (periodicitou), pomerom novinárskych žánrov a formou spracovania (pozri aj Holina, 1989, 20, 44).

Noviny:

- z hľadiska obsahu sa zaoberajú širokým záberom udalostí a javov života spoločnosti, oslovujúcich každého potenciálneho adresáta bez ohľadu na demografické znaky; majú univerzálny obsah, a to aj pri niektorých špecializovaných periodikách, ako sú napríklad podnikové noviny,

- z hľadiska frekvencie vychádzania sa vyznačujú vyššou periodicitou, najčastejšie dennou alebo dvojdennou, ale pri spomínaných špecializovaných (podnikových, príp. aj regionálnych a lokálnych) často aj nižšou, týždennou alebo dvojtyždennou periodicitou,

- z hľadiska vzájomného podielu novinárskych žánrov publikujú viac spravodajských a iných aktuálnych informačných novinárskych, príp. nenovinárskych prejavov než publicistiky; vyplýva to predovšetkým z vyššej periodicity a univerzálnosti obsahu,

- z hľadiska formy spracovania uplatňujú špecifickú novinovú typografickú úpravu, tlačovú techniku (napr. ofsetovú tlač), technológiu výroby a použitie materiálu,

napr. novinový papier s malým obsahom buničiny, alebo dobre glejený a strojovo hladký ofsetový papier.

Časopisy:

- z hľadiska obsahu sa zaoberajú spravidla vymedzenou tematikou, vyššou špecializáciou podľa zamerania, záujmov či demografických znakov publika,
- z hľadiska frekvencie vychádzania sa vyznačujú nižšou periodicitou, najčastejšie týždennou, dvojtýždennou, ale i mesačnou a nižšou,
- z hľadiska vzájomného podielu novinárskych žánrov sa v nich nachádza viac publicistických, príp. nenovinárskych prejavov než spravodajstva,
- z hľadiska formy spracovania uplatňujú špecifickú časopiseckú typografickú úpravu, tlačovú techniku (napr. hĺbkotlač), technológiu výroby a použitie materiálu (napr. ofsetový papier alebo málo glejený a veľmi dobre hladený a vláčny hĺbkotlačový papier).

Noviny boli ústredné, krajské, mestské večerníky – teda denníky, potom novinové periodiká špecializované, okresné a podnikové. Časopisy sa členili do troch základných skupín – univerzálne, záujmových a iných skupín a profesionálnych skupín. Tieto tri veľké skupiny časopisov mali ďalšie podskupiny. Existovala však aj skupina neregistrovaných periodík, ktoré mali všetky náležitosti periodickej tlače. Vychádzali najmä na pôde podnikov, ale aj v iných organizáciách či štruktúrach.

To naznačuje, že štruktúra tlače nemôže byť stabilne a definitívne daná, pretože vzhľadom na potreby spoločnosti a jej informačné záujmy, ako aj záujmy čitateľského publika, sa zákonite vyžadujú korekcie. V súčasnosti taký systém tlače, ktorý tu trval niekoľko desiatok rokov a ktorý sme prekonali v roku 1990, je ťažko predstaviteľný. Preto sa navrhuje zjednodušený systém dvoch základných skupín periodickej tlače: periodiká pre širokú verejnosť a periodiká pre špecifické skupiny čitateľov.

Transformačné obdobie po roku 1990 vytvorilo úplne novú situáciu. Zmena spoločensko-politického systému výrazne ovplyvnila rozvoj tlače na Slovensku, predovšetkým však už spomínaná novela tlačového zákona z marca 1990. Tá umožňuje vydávať noviny a časopisy aj súkromným osobám a organizáciám, čo podporilo vzostupnú tendenciu nielen v počte, ale aj v rozmanitosti periodík.

V roku 1990 ich bolo zaregistrovaných 492, o rok na to 533, v roku 1992 to bolo 697, o rok neskôr 753, v roku 1994 už 787, o ďalší rok 871, v roku 1996 sa číslo blížilo k tisícke – 940, čo je trojnásobok oproti roku 1989. Významný bol aj vzostup denníkov, ktorých v roku 1989 vychádzalo 12 a v roku 1997 už 20.

V roku 1989 to bolo 7 ústredných denníkov (*Lud* – Strana slovenskej obrody, *Práca* – Slovenská odborová rada, *Pravda* – ÚV KSS, *Roľnícke noviny* – Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy, *Smena* – SÚV Socialistického zväzu mládeže, *Šport* – SÚV ČSZTV, *Új Szó* – ÚV KSS v maďarskom jazyku), 3 regionálne (*Hlas ľudu* – Západoslovenský krajský výbor KSS v Bratislave, *Smer* – Stredoslovenský krajský výbor KSS v Banskej Bystrici, *Východoslovenské noviny* – Východoslovenský krajský výbor KSS v Košiciach) a 2 lokálne (*Večer* – Mestský výbor KSS v Košiciach, *Večerník* – Mestský výbor KSS v Bratislave).

K 15. októbru 1997 vychádzalo 11 ústredných denníkov (*Avízo* – Deák/Avízo, a. s., *Hospodárske noviny* – Ecopress, a. s., *Národná obroda* – Nofra, a. s., *Nový čas* – Vydavateľstvo časopisov a novín, s. r. o., *Pravda* – Perex, a. s., *Práca* – Konfederácia

odborových zväzov SR, *Rolnícke noviny* – Esprit press, a. s., – Varga O. Ing., *Slovenská Republika* – R-PRESS, a. s., *SME* – VMV, *Šport Niké* – Šport press, s. r. o., *Új Szó* – Vox Nova, a. s.), 4 regionálne (*Hlas ľudu* – H-PRESS, a. s., Bratislava, *LÚČ Východoslovenské noviny* – Lúč, a. s., Košice, *Nonstop* – Bratislavská mediálna agentúra, s. r. o., Bratislava, zanikol v prvom polroku, *Smer DNES* – BeBe-Press, a. s., Banská Bystrica) a 5 lokálnych (*Korzo* – Medes, s. r. o., Košice, *Košický večer* – Cassovia Press, a. s., Košice, *Prešovský večerník* – Privatpress, s. r. o., Prešov, *Večerník* – Danubiaprint, a. s., Bratislava, *Večerník* – AZeT Press, s. r. o., Banská Bystrica).

Nárast evidujeme aj pri regionálnych a lokálnych periodikách: v roku 1989 ich bolo 122, v roku 1990 – 182, v roku 1991 – 174, v roku 1992 – 293, v roku 1993 – 319, v roku 1994 – 302, v roku 1995 – 353, v roku 1996 – 395, v roku 1997 – 373. Na základe najnovších štatistík (práve prebiehajúci výskum Novinárskeho študijného ústavu NCMK) ich však bude oveľa viac, črtá sa číslo 590.

Okrem toho pribudli periodiká, ktoré predtým boli na Slovensku neznáme, ako erotické, inzertné, alternatívna, bezplatná tlač a pod. Je to správny vývoj, ktorý potvrdzuje pluralitu slovenskej spoločnosti. Významnou úlohou však je, aby bolo možné súčasne vychádzajúce periodiká identifikovať podľa typologických znakov a vytvoriť tak nielen pre štatistické spracovanie, ale aj pre transparentnosť adekvátny a zrozumiteľný systém periodickej tlače.

Pre názornosť ponúkame tabuľku počtu periodík na Slovensku v rokoch 1989–1997, ako ich uvádzajú adresáre médií Novinárskeho študijného ústavu:

Rok	Denníky	Ústredné periodiká	Regionálne a lokálne	Spolu
1989	12	192	122	326
1990	17	293	182	492
1991	18	341	174	533
1992	19	385	293	697
1993	20	414	319	753
1994	20	465	302	787
1995	20	498	353	871
1996	19	526	395	940
1997	20	527	373*	920*

* Podľa práve prebiehajúceho výskumu NŠÚ v roku 1997 počet regionálnych a lokálnych periodík je vyšší cca o 200, takže aj celkový počet periodickej tlače stúpne na viac ako 1 100.

Kategorizácia UNESCO typologicky delí periodickú tlač podľa periodicity a obsahového zamerania. Toto členenie má ešte tretiu dimenziu, a tou je územné pôsobenie.

Podľa periodicity rozoznávame denníky (vychádzajú najmenej 4-krát v týždni a môžu mať tri typy – ranníky, poludníky, večerníky), dvojdeníky (obdeníky – vychádzajú 2 až 3-krát v týždni), týždenníky (vychádzajú 40 až 52-krát v roku), desaťdeníky (30 až 36-krát v roku), dvojtyždenníky, mesačníky, dvojmesačníky, štvrtročníky, občasníky s nepravidelnou periodicitou (najnižšia periodicitu je 2-krát do roka).

Podľa obsahového zamerania rozoznávame periodiká pre širokú verejnosť a pre špecifické skupiny čitateľov.

a) Periodiká pre širokú verejnosť:

- 1) univerzálne (spoločensko-politicko-ekonomické)
- 2) kultúrne a umelecké
- 3) populárno-odborné
- 4) programové
- 5) zábavné (napr. krížovky)
- 6) rodinné
- 7) ženské
- 8) detské a mládežnícke
- 9) športové a pre turizmus
- 10) cirkevné a náboženské
- 11) pre zahraničnú verejnosť
- 12) inzertné
- 13) erotické
- 14) iné

b) Periodiká pre špecifické skupiny čitateľov:

- 1) odborné
- 2) vedecké
- 3) profesionálnych a občianskych združení
- 4) podnikové a firemné
- 5) školské
- 6) iné

Podľa územného pôsobenia rozoznávame tri skupiny periodík:

- ústredné (nadregionálne)
- regionálne
- lokálne

Uvádzame príklady na jednotlivé skupiny periodík podľa *obsahového zamerania*.

Periodiká pre širokú verejnosť:

1) Medzi univerzálne periodiká určené pre širokú verejnosť zaraďujeme predovšetkým väčšinu novín, a to nielen denníkov, ale i týždenníkov, príp. dvojtyždenníkov so všeobecným obsahom na ústrednej (*Národná obroda, Nový čas, Práca, Pravda, Slovenská Republika, SME, Extra, Nové slovo bez rešpektu, Plus 7 dní*), regionálnej (*Nový Vpred* žurnál vo Zvolene, *Nový pokrok* vo Veľkom Krtíši, *Podtatranské noviny* v Poprade) či lokálnej úrovni (*Castrum novum* v Nových Zámkoch, *Humenský kamelet* v Humennom, *Považskobystrické novinky* v Považskej Bystrici).

Osobitným prípadom sú podnikové a firemné periodiká, ktoré zaraďujeme do skupiny periodík pre špecifické skupiny čitateľov, pretože ťažiskom ich obsahu je odborná problematika daného podniku. Obsahovým zameraním v uzavretom, v podstate ohraničenom priestore majú však voči svojim adresátom aj univerzálny charakter, pretože sa zaoberajú spoločenskými, politickými, ekonomickými, kultúrnymi, športovými i ďalšími záležitosťami života v podniku (napr. *Doprastav* v Bratislave, *Oceľ východu* vo VSŽ, a. s., v Košiciach, *Turčiansky strojár* v a. s. Turčianske strojárne v Martine).

2) Kultúrne a umelecké periodiká sa zaoberajú jednotlivými druhmi umenia a patria medzi ne časopisy venujúce sa hudbe, filmu, divadlu, knihám, výtvarnému umeniu, rôznym žánrom literatúry a i. (*Hudobný život, Literárny týždenník, Javisko, Info knihy Slovensko*).

3) Populárno-odborné periodiká sa venujú určitej záujmovej skupine ľudí, ale svojím obsahom a formou oslovujú aj širšie čitateľské publikum (*Zdravie, Roľnícke novinky*).

4) Programové periodiká publikujú programy divadiel, kín, iných kultúrnych a osvetových zariadení, rozhlasových či televíznych staníc (*Eurotelevízia, Kam v Bratislave, Život Žiliny*).

5) Zábavné periodiká sa orientujú väčšinou na oddychové chvíle čitateľa a môžu mať pestrý obsah podľa toho, akú skupinu publika chcú osloviť (*Lišiak, Relax*).

6) Rodinné periodiká by mali uspokojovať rozmanité záujmy celej rodiny s ohľadom na jej funkciu v spoločnosti a v ich obsahu by sa mali nachádzať novinárske, príp. i nenovinárske prejavy oslovujúce všetkých príslušníkov rodiny. Dôležitá je i vonkajšia forma týchto periodík, prevládajú obrázkové časopisy (*Život, Rodina*).

7) Periodiká pre ženy sú určené ženskej časti populácie a svojím obsahom by mali prinášať špecifické texty určené výlučne (alebo predovšetkým) ženám. V tejto oblasti existuje veľká možnosť výberu (*Eva, Dorka, Slovenka, Ženský magazín*).

8) Detské a mládežnícke periodiká sa prihovárajú deťom do 15 a mládeži od 15 do 30 rokov. Toto vekové rozpätie je veľmi veľké a dáva vydavateľom široké možnosti obsahového zamerania podľa záujmov jednotlivých detských a mládežníckych cieľových skupín (*Včielka, Slniečko, Rebrík, Big News, Maxisuper*).

9) Športová tlač a tlač pre turizmus má široké uplatnenie v problematike rôznych odvetví telesnej výchovy a športu, ako aj turizmu (*Šport Niké, Futbalmagazín, Hokej, Muscle & fitness, Stop, Cyklo-T, Jamesák, Jazdectvo a dostihy*).

10) Cirkevné a náboženské periodiká sú určené rôznym cirkvám a náboženským skupinám, vyznávajúcim určitú vieru. V ostatných rokoch ich počet prudko vzrástol na ústrednej, regionálnej i lokálnej úrovni (*Katolícke noviny, Slovo, Evanjelický posol spod Tatier, Serafínsky svet, Rozsievateľ, Duchovná obnova*).

11) Periodiká pre zahraničie informujú o spoločenskom, hospodárskom, kultúrnom i športovom dianí na Slovensku s cieľom oslovovať adresátov v zahraničí, príp. Slovensko propagovať. Vychádzajú väčšinou v cudzom jazyku (*Slovakia Today, Slovakia Today, The Slovak Spectator, Slovak Foreign Trade*).

12) Aj inzertné periodiká patria k skupine, ktorá zaznamenáva široké uplatnenie vo všetkých teritoriálnych rovinách, a ich poslaním je prinášať najrozličnejšie ponuky od drobnej občianskej inzercie po plošnú reklamu fyzických či právnických subjektov. Ich obsah je často informačno-propagačný a sú aj špecializované (*Avízo, City express, Gratis, Titan, Slovensko a reality*).

13) Ďalšou skupinou periodík na Slovensku sú erotické noviny a časopisy. Sú to informačné, resp. kontaktné periodiká so zameraním na erotiku, ale i zdravotnú osvetu (*Tabu, Erotika, Afrodita, ÖKM Erotik-Kontaktmagazín*).

Periodiká pre špecifické skupiny čitateľov:

1) Odborné periodiká predstavujú skupinu so špecializovaným obsahom, orientujú sa na uplatňovanie riešených problémov v praxi. Tematické zameranie je veľmi rôznorodé, charakteristická je nižšia periodicita a veľký počet titulov (*Slovakofarma revue, Manažér, Projekt, Biatec*).

2) Vedecké periodiká sa zaoberajú spravidla teoretickou problematikou určitého vedného odvetvia a sú užšie špecializované, z čoho vyplýva nižší jednorazový náklad. Podobne ako odborná tlač majú rôznorodý záber pôsobenia, nízku periodicitu a vyšší počet strán (*Architektúra a urbanizmus, Filozofia, Otázky žurnalistiky*).

3) Periodiká profesionálnych a občianskych združení sú v štruktúre tlače veľmi silno zastúpené. Patrí sem tlač, ktorá oslovuje príslušníkov profesionálnych a občianskych organizácií, koníčkarov, sympatizantov určitého zamerania (*Výživa a zdravie, Kynologická revue, Rybárstvo, Tanec*).

4) Viaceré podnikové periodiká sa v súčasnom období transformovali do podoby firemných. Je to tlač, ktorá realizuje vnútropodnikovú komunikáciu s pôsobnosťou v jednej lokalite, vo viacerých lokalitách alebo regiónoch, ako aj s celoštátnou pôsobnosťou (*Slovenská energetika*, *Ž-semafor*, *Slovnaftár*).

5) Školské periodiká majú špecifické postavenie v tom, že ich obsahové zameranie sa orientuje spravidla na úzky okruh študentov v jednotlivých školách. Forma školských časopisov je väčšinou odlišná od bežných periodík, majú nízku periodicitu a rôznorodý obsah (*Študentské slovo* v Košiciach, *Veget* v Trenčíne, *Gymnik* v Šali, *Nový blesk*, resp. *Starý blesk* v Trnave, *Manager* v Bratislave, *Mladosť* v Považskej Bystrici).

V oboch skupinách periodík sa navrhuje skupina „iné“, do ktorej sa zaradi nie celkom jednoznačne obsahovo identifikovateľná tlač.

Pri členení podľa územného pôsobenia rozoznávame v subsystéme regionálnej a lokálnej tlače ďalšie podskupiny. Nové územnosprávne usporiadanie v roku 1996 totiž určilo nový počet 8 krajov a 79 okresov, čo nepriamo, ale i priamo (najmä v novovytvorených územnosprávnych jednotkách) vytvára tlak na mediálne prostredie, teda i vychádzanie novín a časopisov.

Súčasne v tomto subsystéme môžeme porovnávať, podobne ako pri ústredných periodikách, ich obsahové zameranie. A tak rozoznávame univerzálnu, ale aj spoločensko-odbornú regionálnosť a lokálnosť (Tušer, 1995, 11).

Pri univerzálnej ide o periodiká, ktoré zachytávajú realitu zo všetkých oblastí spoločenského diania a zabezpečujú všeobecné záujmy a potreby obyvateľov na území, pre ktoré vychádzajú (oblastné, krajské, okresné, mestské, obecné noviny), pri spoločensko-odbornej regionálnosti a lokálnosti sa periodiká zaoberajú záujmami užších spoločenstiev v rámci spomínaných regiónov a lokalít (miestne spoločensko-kultúrne, spoločensko-informačné, informačno-propagačné, resp. inzertné, periodiká strán, hnutí, organizácií, zväzov, spolkov, klubov, škôl, podnikov, farností, občianskych iniciatív, tzv. alternatívna tlač – napr. ekologické). Aj na úrovni krajov a okresov existujú periodiká pre širokú verejnosť a pre špecifické skupiny čitateľov.

Po roku 1989 vzniklo na Slovensku množstvo rôznych novín a časopisov. Ak hovoríme o systéme, potom aj tu treba nachádzať znaky charakterizujúce jednotlivé periodiká. Tomu má napomôcť výskum Novinárskeho študijného ústavu NCMK, ako aj súčasná registrácia periodickej tlače po novom územnosprávnom usporiadaní Slovenska. Je to náročná, ale veľmi potrebná úloha už aj preto, lebo v systémoch tlače v susedných krajinách, ako aj v západných štátoch integrovaných do Európskej únie, sa hľadajú spoločné znaky z hľadiska ich aproximácie.

Slovenská republika neostáva mimo tohto trendu, čo potvrdzuje nedávna (20.–21. november 1997) medzinárodná konferencia *Európska integrácia a transformácia médií krajín strednej a východnej Európy*, organizovaná Národným centrom mediálnej komunikácie a Európskou komisiou (TAIEX) v spolupráci s Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky.

Adresa autora: prof. PhDr. Andrej Tušer, CSc., katedra žurnalistiky FFUK Bratislava, Štúrova 9, 818 01 Bratislava

LITERATÚRA

- DUHAJOVÁ, Z. – ŠEFČÁK, L.: Dejiny slovenského novinárstva 1918–1948. Bratislava, UK 1993. 240 s.
- HOLINA, V.: Periodická tlač v SSR a jej čitatelia. Bratislava, NŠÚ 1989. 142 s.
- NÁHLOVSKÝ, J.: Časopisy v Československé republike dne 31. prosince 1920. Praha, Státní úřad statistický 1923. 38 s.
- RUTTKAY, F.: Prehľad dejín slovenského novinárstva do r. 1918. Bratislava, UK 1984. 348 s.
- ŠEFČÁK, L.: Prehľad najnovších dejín slovenského novinárstva od r. 1945. Bratislava, SPN 1968. 237 s.
- TUŠER, A.: Typológia periodickej tlače I. Lokálna a regionálna tlač. Bratislava, UK 1995. 159 s.

System and Typology of the Press

Andrej Tušer

Key words: system of the press – press – newspapers and magazines – periodicity – typology of the press – registration of the press

The author deals with the terms „system of the press“ and „typology of the press“ and brings to light their genesis. Via brief excursus to history, he refers to unbalanced development of the Slovak press in different historical periods, including Austria-Hungary till 1918, Czechoslovak Republic 1918-1938, Slovak state 1939-1945, and again, the Czechoslovak Republic in its various forms in the years 1945-1992. At the end, he describes the situation in the Slovak Republic since 1993.

The factual text gives comprehensive information on the state of the Slovak press in the last 100 years. At the same time, it offers a picture of the social and political developments during those times on the Slovak territory. Namely, there are direct relationships between the changes in the social system and the changes in the system and/or structure of the press.

During the last forty years, Slovakia has had a similar number of press titles: 232 in 1948, 377 in 1955, 288 in 1965, 316 in 1975, 314 in 1985 and 326 in 1989. A significant switch came after 1989 when a pluralistic social system was established. The number of titles rose from 492 in 1990 to nearly 1000 in 1997.

The author divides the press into two main groups: newspapers and magazines. Dealing with the UNESCO press categorisation, he presents a new typology of the press adequate to the present state of the Slovak press market. His new proposal of the press differentiation according to its content, distinguishes between the press for general public and the press for specific groups of readers. Both of them are further sectioned into sub-groups.